

ל"נ טולסטוי, א"ד גורדון, החשת הגאולה
והעידן החדש של המאה העשרים
מבוא לתרגומו של א"ד גורדון 'מה היא אמנות?' ללב טולסטוי
רינה לפידוס

על 'מה היא אמנות?'

'מה היא אמנות?', מחקרו המונומנטלי של ל"נ טולסטוי,¹ הוא יצירת מופת, פרי עבודה כבירה של חיים שלמים. המחקר סיכם את תפיסות האסתטיקה והיופי של הפילוסופים, הוגי הדעות וחוקרי האסתטיקה האירופים (אירופה או הייתה בבחינת ריכוזו הבלעדי של עולם התרבות כולו) ולמעשה פסל את רובם ככולם, אגב הצגה מבוססת ומאוששת של משנה אחרת, מהפכנית ומחדשת. משנתו זאת של טולסטוי הייתה רבת-חשיבות, והטביעה חותם על האמונות ועל הדעות של ציבור האינטלקטואלים ברוסיה. היה זה רק טבעי ומתבקש שהיא השפיעה גם על גורדון.

המחקר עוסק בתפיסות בסיסיות של התרבות: אמנות, מוסר, דת ואמונה באשר הן, נצרות כשלעצמה ולעומת דתות אחרות, משמעות הקיום האנושי וכן בזיקות הגומלין ובקשרים הדדיים בין התחומים האלה. טולסטוי מברר את מהות האמנות, ולשם כך הוא משתמש בעשרות רבות, אולי אף במאות, מחקרים ותורות של חוקרים שונים, מאז התקופה העתיקה דוגמת אריסטו עד החוקרים בני תקופתו: גרמנים, צרפתים ואנגלים. הוא מסכם בקצרה את דעותיו של כל אחד מהם כדי לברר את מהותם של האמנות, האסתטיקה, היופי, המוסר, האמת והטוב. הוא נזקק גם למשנותיהם של בני דתות שונות, מהן עתיקות כמו זו של יוון העתיקה ומהן של בני זמנו כמו הדתות הפרבוסלאבית והקתולית. נראה אפוא שמחקרו של

1. Толстой Л.Н., 1983. *Собрание сочинений в 22 тт.*, Храпченко М.Б., Аكوпова Н.Н., Ломунов К.Н., Макашин С.А., Опульская Л.Д. ред.-ы, Художественная литература, Москва, т. 15: *Статьи об искусстве и литературе*, "Что такое искусство?", стр. 41-221.

טולסטוי מתייחס למרבית המחקרים החשובים הקודמים בנושא זה, ורוחב אופקיו ועומק למדנותו גדולים מאוד.

'מה היא אמנות?' הוא מאמר מחקר ארוך, המשתרע במקורו בשפה הרוסית על פני כמאתיים עמודים ונקרא במחקרים רוסיים 'מסכת'. המחקר התפרסם בשנת 1898, לפני יותר ממאה שנה. מרחק כרונולוגי רב זה מאפשר לנו לקרוא אותו על רקע הלכי הרוח שהיו רווחים אז ועל רקע השפעותיהם בהמשך הזמן.

טולסטוי ורוח העידן החדש

טולסטוי כתב את 'מה היא אמנות?' בתקופת המעבר בין המאה התשע עשרה למאה העשרים. זה היה עידן של תחילת השגשוג המדעי והטכנולוגי: סלילת כבישים והנחת מסילות ברזל, המכונית, הטלפון והחשמל. החלו לפתח דברים שנדמו כמדע בדיוני: הצילום, הרדיו, הקולנוע וחיסונים נגד מחלות. העיתונים היו מלאים תחזיות ונבואות מעולם המדע והטכנולוגיה העתידית: כדורים מעופפים עם כנפיים, טלגרף על-חוטי. ברוסיה החל תהליך מואץ של תיעוש.² התפתחותם של המדע, הטכנולוגיה והתעשייה טמנה בחובה גם דברים מרתיעים: אורח החיים המסורתי המקובל השתבש, התאורה החשמלית עודדה חיי לילה ושחיתות, רחובות הערים התמלאו זוהמה בעקבות ריבוי הולך וגדל של מפעלי תעשייה. סלילת הכבישים והתפתחות אמצעי התקשורת הביאו גם לעליית קרנו של המסחר, לחיזוק הקפיטליזם, להחמרת הניצול של האדם הפשוט העני. השינויים והתמורות רדפו זה את זה. סדר העולם הישן התרופף – נהיה מעשי, קצבי, ציני יותר. ערכי הדת והמוסר החלו לאבד מחשיבותם. גם התרבות איבדה את צביונה המטיף-הכנסייתי, ושימשה מאז את האינטרסים של היוצר האינדיבידואליסטי ולא את אלה של הכלל ושל הכנסייה. אחד הפגעים של הקדמה הטכנולוגית הוא הדרישה להתמחות צרה.³ ההתמחות מביאה לחד-גוניות ולאוטומטיזציה, להתנוונות ולהידרדרות כללית של האדם העובד.⁴ המדע והטכנולוגיה קידמו פרגמטיקה קרה, העדפת הגשמיות על פני הרוחניות.

טולסטוי נרתע מן ההתפתחויות החדשות ויצא נגד רוח הזמן החדש. ו"פ לזורסקי, חברו של טולסטוי, מתאר שיחה עמו אשר טולסטוי הביע בה את דעתו שהאמנות צריכה לשרת מטרת ערכיות, חברתיות וחינוכיות. האמנות אמורה לאושש את אמות המידה של המוסר בחברה, לעורר את הציבור לפעילות ברוח הנצרות. האמנות חייבת לאושש לא רק את ערכי הנצרות המודרנית, בת תקופתו של טולסטוי, שכבר התרחקה ממקורותיה, אלא בעיקר את

2. שקלובסקי 1963, עמ' 710.

3. דעות ברוח זאת הובעו גם בקפיטל של קרל מרקס.

4. שם, עמ' 48-54; שיפמן, עמ' 365 ואילך.

מבוא לתרגום 'מה היא אמנות?'

אלה של הנצרות הקדומה, שהיא האותנטית, הטהורה והאמתית לטענתו. במקום זאת חדלו התרבות והאמנות מלשמש את המטרות המקודשות של ערכי הטוב. לכן דרש טולסטוי מן האמנות לקדם את ערכיה של הנצרות הקדומה, ברוח מקפידה יותר לעומת דרכה של הכנסייה הפרבוסלאבית בת זמנו.⁵

לדברי טולסטוי, יוצרים מערבים וגם רוסים מודרניים כמו שיקספיר, דנטה, בטהובן וגריבוידוב אינם מחזיקים ערכים טובים, ולכן יש לפסול את יצירותיהם. בהזדמנות אחרת פסל גם את בודלר, ורלן ומטרלינק.⁶ רוח יצירותיהם, טען, עלולה להוביל לדקדנס – התגלמות הניוון המוסרי.⁷ האמנות והתרבות צריכות, לדעת טולסטוי, להתייחס לתכנים פשוטים כמו הטוב מול הרע, ואין הן צריכות לשמש במה למחברים המחפשים פורקן לדחפים אישיים מדכאים, ברוח הניהיליזם.⁸ אם ההמונים אינם מסוגלים ליהנות לאלתר מהקדמה המדעית והתרבותית, הרי שהיא מסבה נזק יותר מתועלת.⁹

האמנות, טען טולסטוי, איננה שעשוע וגם איננה מקצוע להתפרנס ממנו. לאמנות כושר השפעה עצום, ועל יחידי סגולה העוסקים בה מוטל ייעוד עליון; הם חייבים ליצור אמנות בתור אמצעי לחנך את העם למידות מוסר טובות, חיוביות, ברוח הכנסייה הקדומה, וכך להחיש את הגאולה. עבודת הכפיים שהכול חייבים בה היא הדרך הנכונה להחשת הגאולה המיוחלת, ועל האמנות לקדם את ערכיה. אם האמנות משתמשת בכוחות ההשפעה העצומים שלה שלא לצורכי קידום המוסר ועבודת הכפיים, הלוא אז היא מעכבת את הגאולה ונעשית מזיקה, הרוע בהתגלמותו.¹⁰

אמנות שאיננה מתעלה מעל לטיפול בבעיות היומיומיות של הפרט, שאיננה משרתת יעדים מוסריים וערכיים גלובליים, איננה אלא מיומנות טכנית, מנוגדת לתועלתו של אדם. אפשר להחליף אמנות שכזאת בפונוגרף (רשם קול) – 'הפלא הטכנולוגי' – שהוצב באותה עת בחדר הכניסה בבית משפחתו של טולסטוי.¹¹

ב'מה היא אמנות?' טולסטוי טוען שעיקר יעדיה של האמנות הוא קידום ערכיה של הכנסייה הקדומה, ברוח הכניעה הנוצרית. הוא לא האמין כי יש בהישגי המדע וטכנולוגיה כדי לתרום לטובת בני האדם הפשוטים והעשוקים. הוא ראה בקדמה נגע משחית, והיה סמוך ובטוח כי אורח החיים הצודק הבלעדי הוא אורח החיים החקלאי, כשהכול עוסקים בעבודת האדמה, והמשטר החברתי הצודק הבלעדי הוא סוג של פטריארכאיות קולקטיבית ברוח הנצרות. זה היה בעיניו מתכון מהימן להחשת הגאולה המתממהתה, מזור נגד תחלואי הזמן

5. ברודסקי ואחרים (עורכים), טולסטוי בזכרונות בני דורו, ב, עמ' 50 ואילך.

6. לומנוב, ברודסקי ואחרים (עורכים), טולסטוי בזכרונות בני דורו, א, מבוא, עמ' 5-46, בייחוד עמ' 37.

7. ברודסקי ואחרים (עורכים), טולסטוי בזכרונות בני דורו, ב, עמ' 57.

8. אסמוס, עמ' 44-54, ובייחוד עמ' 44-45.

9. שם, עמ' 45-47.

10. ברודסקי ואחרים (עורכים), טולסטוי בזכרונות בני דורו, ב, עמ' 81-82.

11. שם, עמ' 222-223.

החדש. משנתו של טולסטוי לא תאמה את המציאות המתפתחת ומתהווה לנגד עיניו, והייתה אוטופית ביסודה.¹²

טולסטוי וזרמים ושיטות מחקר באמנות בתקופת המעבר בין המאות

טולסטוי לא העריך כראוי את עצמתה הכובשת של רוח זמן החדש של תחילת המאה העשרים ואת השפעתה על האמנות. בתקופה זאת הונחו יסודות להתפתחות מאוחרת יותר של זרמים באמנות שהתייחסו לקדמה הטכנולוגית והביעו התפעלות ממנה, כגון הפוטוריזם. הקדמה נתנה את אותותיה גם בזרמים אחרים של האמנות, שלא התייחסו ישירות אליה, כגון האקמאיזם שדגל בדרכי התבטאות מדויקות, שקולות, מדודות. אנחנו עדים בתקופה זאת גם לראשית התפתחותם של זרמים באמנות, כגון אימו'ניזם ואקספרסיוניזם, אשר השאירו למדע ולטכנולוגיה את התחומים הראליים ועסקו בתחומי הדמיון וההתנתקות מן המציאות. זרמים אלה היו במידה מסוימת גם תגובת נגד הזמן הישן, אך עם זאת נגדו גם את הדעות של טולסטוי.

בתקופה זאת גם נסללה הדרך להתפתחות מאוחרת יותר של גישה שכלתנית ומדעית לחקר האמנות והספרות – הפורמליזם, ומאוחר יותר גם הסטרוקטורליזם בגרסתו המזרח-אירופית. מי שמילא תפקיד מרכזי בהתפתחות חקר מדעי הרוח, ובעיקר בהתפתחות המחקר בתחומי הספרות והלשון וזיקתן לפסיכולוגיה באוקראינה וברוסיה של המאה התשע עשרה, היה אפנסי אפנסייביץ' פוטבניה, בן תקופתו של טולסטוי.¹³ משנתו הושפעה מתורותיהם של הפילוסופים והפסיכולוגים הגרמנים, בייחוד מווילהלם הומבולדט.¹⁴ משנתו חדרה במאה העשרים גם למערב והשפיעה על התפתחות מדעי הרוח גם שם.

פוטבניה ייסד משנה המטפלת במדעי הרוח טיפול מקצועי, מוכח, אובייקטיבי, רציונלי, אמפירי – כדרך המדע. משנה זו הייתה למקור השראה ובסיס של השיטה הפורמליסטית בחקר האמנות. הפורמליזם פרץ לחקר מדעי הרוח בסערה עשר שנים בערך לאחר פרסום מחקרו של טולסטוי (ובשנה שהלך טולסטוי לעולמו), ובעשרות השנים הבאות הפרה אסכולות ושיטות מחקר רבות אחרות, ברוסיה, באירופה ובצפון אמריקה. הנחותיו גרסו בעיקר אמנות

12. גודזיי, עמ' 126-127.

13. א"א פוטבניה (1835-1891), עסק בבלשנות, בספרות, בפילוסופיה, בפולקלור, באתנוגרפיה ובאסתטיקה. הוא כתב על הלשון והמחשבה (1862), על סמלים אחדים בשירה הסלאבית העממית (1869), ביאורים לשירים עממיים במלורוסית באזורים סמוכים (1887; מהדורה שנייה 1883), על תורת חקר הלשון, שנכתב בשנים 1870-1880 וראה אור רק לאחר מותו.

14. פרידריך וילהיים כריסטיאן קרל פרדיננד פרייהרר פון הומבולד (1767-1835), איש ממשל גרמני, דיפלומט, פילוסוף ובלשן גרמני, מייסד אוניברסיטת הומבולד. בתחום חקר מדעי הרוח תרם בייחוד לפיתוח הפילוסופיה של הלשון.

מבוא לתרגום 'מה היא אמנות?'

למען אמנות, אמנות אסתטית כערך עליון באופן מוחלט, ובוודאי עליון לעומת דת, מוסר, רגשות.

גישתם של הפורמליסטים הייתה מהפכנית לא רק בנוגע לאישיותו ולאורח התנהגותו של האמן, אלא גם בנוגע לאמנות עצמה. חידושו של ויקטור שקלובסקי, אחד מחשובי הפורמליסטים, היה בטענה שהאמנות זקוקה לא לתוכן ולמשמעות¹⁵ אלא לדומיננטה של אסתטיקה, דהיינו לכמות מרבית של יסודות אסתטיים אשר בהרכבם המיוחד מקנים ליצירה צביון אמנותי מקורי.¹⁶

שקלובסקי הציג יצירה ספרותית כמעשה תחבולה של המחבר, כמבנה שהוא בונה תוך כדי חיסכון במאמציו כאמן.¹⁷ כך שלל את הרעיון שהיצירה היא תוצאה של השראה עליונה הנפעמת מערכי מוסר נעלים, כדרישתו של טולסטוי. שקלובסקי הקדים את רוח הזמן החדש שהלך והתהווה באירופה והתפתח לקראת דה־הומניזציה של האמנות, כמו שניסח זאת הפילוסוף הספרדי חוזה אורטגה אי־גסט בשנת 1925.¹⁸

דה־הומניזציה של האמנות עלתה בקנה אחד גם עם דה־הומניזציה של האדם, שבאה לידי ביטוי מובהק באידאולוגיה הנאצית, שניצניה הראשוניים החלו להתגבש באותה תקופה במערב אירופה.¹⁹ מבחינה זאת הייתה מידה לא מבוטלת של ראיית הנולד בטענתו של טולסטוי שהקדמה המדעית והטכנולוגית על חשבון רוחותו וטובתו של האיש הפשוט, אגב ויתור על הדת והמוסר בקרב הציבור הרחב, תביא ברבות הימים למלחמות ולהרס עצמי של האדם באמצעות הטכנולוגיה. טולסטוי, אשר גם הוא מתייחס ב'מה היא אמנות?' לאותם אנשי רוח אשר השפיעו על ראשית הפורמליזם, סלד מהרוח 'הקרה', 'הלא אנושית', 'הטכנית' – שנשבה מתורותיהם. טולסטוי, רביזיוניסט ואולי גם נאיבי, האמין כי ערכי העולם הישן הם אלה שינצחו ויביסו בסופו של דבר את הלכי הרוח של הזמן החדש,²⁰ וביקש לעמוד בפרץ הקדמה ובעצמו לבלום אותה. ניסיון זה התגלה בסופו של דבר כיומרני ופתטי.²¹

15. שקלובסקי, 1985.

16. ראו: אייכנבאום, 1969, עמ' 120-124; אנגלהרט, עמ' 57-59, 64-67.

17. ראו: שקלובסקי, 1991, 'האמנות כתחבולה', עמ' 8-40; אייכנבאום, 1969, עמ' 131.

18. חוזה אורטגה אי גסט (José Ortega y Gasset, 1883-1955) פילוסוף, מחבר ועיתונאי ספרדי, כתב על היסטוריה, פוליטיקה, אסתטיקה, אתיקה ואמנות. אורטגה אי־גסט אפיין את המאה העשרים כתקופה שהמוני בני אדם משוללי ייחודיות וכישרונות שולטים בה. אורטגה הושפע מקרל מאנהיים, מאריך פרום ומחנה ארנדט.

19. ראו מאמרו של ויליאם לייס על הקשר בין ההתפתחות הטכנולוגית ובין הדרדורתו והתנוונותו של האדם.

20. לומנוב, אסתטיקה, עמ' 336-337.

21. גודוויי, עמ' 128.

א"ד גורדון וזיקתו ל"נ טולסטוי

עבודת אדמה הייתה בעיני א"ד גורדון במידה רבה תחליף לדת היהודית במתכונתה המסורתית הישנה. הוא ראה בעבודה דרך להצלת העם היהודי מן הניוון ומן ההידרדרות הצפויים לו אם יתמיד באורח החיים הגלותי הישן. גורדון היה בקי בכתבי ל"נ טולסטוי ומצא בהם סימוכין לדעותיו כי עבודת הכפיים היא המתכון להחשת הגאולה. דעותיו של טולסטוי גם התיישבו בכפיפה אחת עם האידאולוגיה הציונית של גורדון, ואילו מן ההטפה של טולסטוי לנצרות, שלא עלתה בקנה אחד עם האידאולוגיה שלו, הסתייג (ראו בהמשך הדברים).

אמונתו האיתנה של טולסטוי שיש בעבודה כדי לחדש את האדם היחיד ואת האומה גם יחד, לעמוד לו נגד כל פיתוי שעלול להביא עמו עידן חולף אחד או אחר, היא אשר הביאה בסופו של דבר את גורדון לתרגם את חיבורו, אף שהיו ב'מסכתו' של טולסטוי דברים אשר הסתייג מהם. אמנם יצירתו ומורשתו של גורדון זכו לעיון, אך זיקתו האידאולוגית לטולסטוי לא נחקרה, אף על פי שהשפעת טולסטוי על גורדון הייתה לחלק אינטגרלי מהשקפת עולמו.

מלבד הזיקה לאמונותיו ולדעותיו של טולסטוי, פיתח גורדון גם זיקה אישית כלפיו. הוא ניסה להדמות לטולסטוי בתחומים רבים בחייו: בסגנונו הלשוני, בדעותיו, במשנתו ואפילו בחזונו. יעקב פיכמן מציין במבוא לאוסף מכתביו של גורדון כי סגנונו הלשוני ודרך התבטאותו היו דומים לאלה של טולסטוי: 'במכתביו לאנשים הקרובים לו [...] הגיע לידי עומק ופשטות כאחד, המזכירים לפעמים את מכתבי טולסטוי'.²² גורדון הושפע גם ממשנתו של טולסטוי, כמו שפיכמן מדגיש: 'פה ושם מנצנץ בדבריו שמו של טולסטוי בצירוף דבריו. בדעות קרובות לגאון הרוסי אנו נתקלים כאן בכמה מקומות. אין צורך להטעים, שהשפעת טולסטוי על א"ד גורדון, למרות הפולמוס עמו (במאמרו 'לברירור ההבדל בין היהדות לנצרות'²³), היתה מכרעת'.²⁴ עם זאת, לא קיבל גורדון את דעתו של טולסטוי בכל הנוגע לעניין הדת, ובייחוד הסתייג מהטפתו לנצרות, שכן גורדון, לדברי פיכמן, 'היה יותר מדי יהודי גזעי, יותר מדי תלמיד חכם'.²⁵

דעתו של גורדון הייתה נתונה בעיקר לחברה ולא דווקא לדת. הוא התלבט אם אפשר לשנות את טיבו האנוכי של האדם באשר הוא אדם; אם חידוש ההתיישבות בארץ ישראל וממילא גם חידוש העם היהודי במולדתו הקדומה אפשריים נוכח טיבו הקטנוני, התאוותני והאנוכי של האדם; ואם יש לסדר חברתי הרואה לנגד עיניו טובת הכלל, כגון התנועה הקיבוצית, סיכוי להצלחה. ביום כ"ג באלול תרפ"א כתב גורדון מכתב מבית החולים בצפת לאנשי קיבוץ דגניה, וזה לשונו: 'אין תקנה לאדם, וכל העבודה לחידוש החיים – הבל. [...]

22. יעקב פיכמן, מבוא לקובץ גורדון, מכתבים ורשימות, עמ' 10.

23. 'לברירור ההבדל בין היהדות והנצרות', כל כתבי א"ד גורדון, ג, עמ' 203 ואילך.

24. יעקב פיכמן, מבוא לקובץ גורדון, מכתבים ורשימות, עמ' 23.

25. שם.

מבוא לתרגום 'מה היא אמנות?'

כלום יועילו פה דברים, הסברות, בירורים, דעות, תורות?²⁶ לגורדון נדמה היה שמצא תשובה הולמת במשנתו של טולסטוי: אדם בעל רמת מוסר גבוהה יתעלה מעל שיקולי טובתו עצמו, למען טובת הכלל. לדברי גורדון, במשנתו של טולסטוי בולט במיוחד עניין האלטרואיזם.²⁷ במאמר 'הסופרים והעם: מתוך קריאה'²⁸ העמיד גורדון את דמויותיהם של טולסטוי ושל דוסטויבסקי כדוגמה אידאלית של הסופר, של המחנך ושל מגבש רוח העם האותנטי.²⁹ גורדון העלה את טולסטוי ואת משנתו לדרגה עליונה, בבחינת דמות לא מושגת שכולה תהילה. כל אימת שדיבר גורדון על אמונה, אלוהים, רוחו של האדם שיש בה כדי לדמותו לאל – הוא נדרש לטולסטוי.³⁰ הוא תיאר את טולסטוי כמעין 'אמן החיים' – מי שיש בכוחו להפיק רוח חיים בכל ערך עליון, ובלעדיו לא יהיה הערך חי ונושם.³¹ במאמר 'על הדברים הנוראים'³² התפלמס גורדון עם או"ר³³ או שמא העמיק את דבריו בעניין הצורך והנחיצות של טיפוח הערכים החברתיים בקרב המתיישבים. במאמר זה עולה השוואה שמשווה גורדון בין ישו ובין טולסטוי³⁴ – ומשתמע ממנה כי גורדון רואה אותם כשווי ערך. ככלל, הייתה לגורדון נטייה לאידאליזציה של אנשים בעלי כישרונות והישגים בעולם המדע והרוח – 'קופרניק, שפינוזה, קנט, טולסטוי וכדומה'.³⁵ טולסטוי היה בעיני גורדון דמות נעלה, דוגמה של הרוח האנושית העליונה, המזוככת. שלמה צמח³⁶ ציין כי טולסטוי היה בעיני גורדון 'מקור הרגש הדתי, המוסרי, השירי'.³⁷ גורדון עצמו הצביע על טולסטוי, לצדו של ניטשה, כעל מקור ההשראה ליצירותיו.³⁸ גם על ערש הדוויי, אגב הרהורי פרדה מן החיים, נדרש גורדון לטולסטוי ולדוסטויבסקי, כאשר ניסה לברר לעצמו כיצד חי את חייו, מה הייתה מהותו של עצמו.³⁹ עלינו להסתייג ולציין כי דעתו של גורדון על טולסטוי, על משנתו ועל יישומה המעשי בידיו הייתה אידאליסטית מדי. ככל הנראה לא היה גורדון מודע למורכבות אישיותו של

26. א"ד גורדון, מכתבים ורשימות, תל אביב, תשי"ז, עמ' 166.
27. שם, עמ' 219.
28. האומה והעבודה, עמ' 273-326.
29. שם, עמ' 279-280.
30. 'חשבוננו עם עצמנו: א. לא זו הדרך', האומה והעבודה, עמ' 327-374, ובייחוד עמ' 353.
31. 'חשבוננו עם עצמנו: לחברי ברוח המנוצחים', האומה והעבודה, עמ' 411-440, ובייחוד עמ' 413.
32. 'על הדברים הנוראים', האומה והעבודה, עמ' 114-122.
33. אלכסנדר ז'סקינד רבינוביץ' (1854-1945), סופר, עורך, מתרגם, מחשובי אנשי העלייה השנייה.
34. 'על הדברים הנוראים', האומה והעבודה, עמ' 115.
35. גורדון, מכתבים ורשימות, עמ' 224.
36. שלמה צמח (1886-1974), חלוץ, סופר ומחנך, עלה לארץ ישראל בשנת 1904, בראשית ימי העלייה השנייה.
37. 'מבוא' של שלמה צמח, לקובץ: א"ד גורדון, האומה והעבודה, עמ' 12.
38. שם.
39. גורדון, מכתבים ורשימות, עמ' 228.

טולסטוי, כמו שהיא עולה ממכלול כתביו וזיכרונות של בני דורו עליו. גורדון ביקש ללמוד מטולסטוי כיצד להימלט מקטנות ומזוהמה של החיים הארציים והיום-יומיים, וייתכן כי חוסר המודעות שלו לסתירות הפנימיות באישיותו ובאורח חייו של טולסטוי עמד לו לרועץ והביא אותו להאמין כי אכן מצא אדם, ולו גם יחיד בדורו, שאכן הצליח בכך, בזכות גדולתו הרוחנית.

גורדון ו'מה היא אמנות'?

מחקרו החשוב של טולסטוי בוודאי הרשים את גורדון בגדולתו, ברוחב ראייתו ובחזונו האפוקליפטי בתחומי התרבות והמוסר. בייחוד ניכרת השפעתו על גורדון בכל הקשור לתיקון המידות של הפרט ושל החברה: במוסר העבודה הגבוה, המחייב את הכול בעבודת כפיים, בשאיפה לפשטות, באורח החיים, בתפיסה עצמית, בשאיפה לצניעות ובשבח הנחבאים אל הכלים. גם ביצירה רוחנית, בכתיבה, בסגנון הלשוני. דמותו של טולסטוי עמדה לנגד עיני גורדון כנביא של דת חדשה, הלוא היא הדת של השבים לעבודת הכפיים ובאמצעותה המחודשים את עצמם ואת עמם. 'הדת החדשה' של עבודת הכפיים הבטיחה בעיני גורדון גאולה לעם ישראל מגורלו הגלותי המר, שכן האלוהים של המסורת היהודית הישנה הכזיב, והגאולה המיוחלת מתבוששת לבוא אלפיים שנה.

במאמר שכתב גורדון כמבוא לתרגום 'מה היא אמנות', והתפרסם בשם 'לביורר ההבדל בין היהדות והנצרות',⁴⁰ עולה השקפת עולמו מלבד הסתייגותו מביקורתו של טולסטוי את היהדות לצד דתות אחרות וולת הנצרות הקדומה. שלא כמו טולסטוי, לא עסק גורדון בתיקון העולם כולו, אלא ייחד את מאמציו לבניית האדם הציוני החדש⁴¹ על היבטיו הרבים, בעיקר הרוחניים. גורדון טיפל בסוגיות, כגון מידותיו (אגואיזם נגד אלטרואיזם),⁴² חינוכו והעלאת רמת תרבותו, שהיא 'מקור רגשותיו הדתיים, המוסריים, השיריים',⁴³ דבקתו במסורת היהודית הישנה. אמנם ראיית העולם של גורדון הייתה צרה מזו של טולסטוי, אך דווקא בכך אולי הייתה מעלתו, שכן מטרתו של גורדון – השגת רווחה רוחנית לאדם הציוני החדש ובניית חברה ציונית חדשה – היו ממוקדות ומעשיות מאלה של טולסטוי.

עם ההערכה שהעריך גורדון את טולסטוי עולות גם הסתייגותיו ממשנתו בדברי ההקדמה לתרגומו ('לביורר ההבדל בין היהדות והנצרות'). הוא הסתייג מביקורתו של טולסטוי על התרבות ככלי משחית המופקד בידי אנשים הדוגלים בקדמה. פיכמן מציין בהקשר זה:

40. כל כתבי א"ד גורדון, ג, עמ' 197-232.

41. ראו את ספרה של רינה פלד בנושא זה.

42. 'לביורר ההבדל בין היהדות והנצרות', כל כתבי א"ד גורדון, ג, עמ' 203 ואילך.

43. שם, עמ' 207 ואילך.

מבוא לתרגום 'מה היא אמנות?'

'זיקתו השלילית של טולסטוי לתרבות היתה זרה לרוחו [של גורדון]. תבע תרבות, תרבות אמיתית לאדם העובד'.⁴⁴ גורדון הסתייג גם מהטפתו של טולסטוי לנצרות. נראה שגורדון לא היה מודע לדו־שיח שניהל טולסטוי ב'מה היא אמנות' עם רוח העידן החדש של המאה העשרים שעמדה בפתח, וסבר שאין זה אלא מונולוג של טולסטוי. מכל מקום, דו־שיח שכזה לא היה מעניינו של גורדון, שכן בראש מעייניו היו בעיקר יעדים לאומיים, ולא סוגיות אוניברסליות.

ביבליוגרפיה

גורדון, אהרן דוד, תרפ"ה-תרפ"ט. כתבי א.ד. גורדון (עורך: יוסף אהרונוביץ'), הפועל הצעיר, תל אביב
גורדון, אהרן דוד, תשי"ז. מכתבים ורשימות (עורכים: ש"ה ברגמן, א"ל שוחט, מבוא: יעקב פֿיכמן), הפועל הצעיר, תל אביב
גורדון, אהרן דוד, תשי"א-תשי"ד. כתבי א.ד. גורדון (עורכים: ש"ה ברגמן, א"ל שוחט, מבוא: שלמה צמח), הספריה הציונית – ההסתדרות הציונית, ירושלים
פלד, רינה, 2002. 'האדם החדש' של המהפכה הציונית: השומר הצעיר ושורשיו האירופיים, עם עובד, תל אביב
שקלובסקי, ויקטור, 1985. 'על השירה והלשון המתוחכמת' (עיבוד ותרגום מקוצר: רינה לפידוס), מאזניים, נט, חוברת 5-6, עמ' 16-17

Ф. Асмус, *Избранные философские труды*, Москва: Московский Государственный Университет, 19696 т. 1
Бродский Н.Л., Гладкова Ф.Г., Голвенченко Ф.М., Гудзий Н.К., ред.-ы, 1955.
Л.Н. Толстой в воспоминаниях современников (серия "Литературные мемуары"), Государственное издательство художественной литературы, Москва-Ленинград. в 2 тт. Т. 1: Ломунов К.Н., "Предисловие", стр. 5-46; Толстая С.А., "Дневники", стр. 117-142; Семенов С.Т., "Воспоминания о Льве Николаевиче Толстом", стр. 339-360; Т. 2: Лазурский В.Ф., "Дневник", стр. 24-59; Сумбатов А.И., "Три встречи", стр. 80-83; Гусев Н.Н., "Два года с Л.Н. Толстым", стр. 211-255

⁴⁴. 'מבוא' של יעקב פֿיכמן לקובץ: א"ד גורדון, מכתבים ורשימות, עמ' 24, וכן ראו: שלמה צמח, 'מבוא', לקובץ: א"ד גורדון, האומה והעבודה, עמ' 11-54. המובאה הזאת בעמ' 12.

- Гудзий Н.К., 1960. *Лев Толстой. Критико-биографический очерк*, Художественная литература, Москва
- Leiss, William, 1985. 'Technology and Degeneration: The Sublime Machine' (eds.: J. Edward Chamberlin, Sander L. Gilman), *Degeneration: The Dark Side of Progress*, Columbia University Press, New York, pp. 145-164
- Ломунов К., 1972. *Эстетика Льва Толстого*, Современник, Москва.
- Marx, Karl, 1954-1962. *Capital: A Critique of Political Economy* (ed.: Friedrich Engels), Foreign Languages Political House, Moscow, 3 vols
- Ortega y Gasset, Jose, *Dehumanization of Art and Other Essays on Art, Culture, and Literature*, Princeton University Press, Princeton New Jersey 1968
- Толстой Л.Н., 1952. *Полное собрание сочинений*, Гослитиздат, Москва
- Толстой Л.Н., 1983. *Собрание сочинений в 22 тт.*, Храпченко М.Б., Акопова Н.Н., Ломунов К.Н., Макашин С.А., Опульская Л.Д. ред.-ы, Художественная литература, Москва, т. 15: *Статьи об искусстве и литературе*, "Что такое искусство?", стр. 41-221.
- Шифман А.И., 1954. "Лев Толстой – обличитель империализма", в: Храпченко М.Б., Ломунов К.Н., Опульская Л.Д., Успенский И.Н. ред.-ы, *Творчество Л.Н. Толстого. Сборник статей*, Академия наук СССР, Москва, стр. 360-415
- Шкловский В.Б., 1963. *Лев Толстой* (Серия биографий: "Жизнь замечательных людей"), Молодая гвардия, Москва
- Shklovsky, Victor, 1991. *Theory of Prose* (translated by V. Sher, introduction: G.L. Bruns), Dalkey Archive Press, 'Art as Device', pp. 1-14; 'The Relationship between Devices of Plot Construction and General Devices of Style', pp. 15-51; 'The Novel as Parody: Sterne's Tristram Shandy', pp. 147-170
- Эйхенбаум Б.М., 1960. *Лев Толстой. Семидесятые годы*, Советский писатель, Ленинград
- Эйхенбаум Б.М., 1926. *Теория формального метода*, Ленинград, репринт: Chicago, 1969
- Энгельгардт Б.М., 1927. *Формальный метод*, Ленинград, Academia.
- Эрлих, Виктор, 1996. *Русский формализм: история и теория*, Санкт-Петербург.
- Erlich, Victor, 1981. *Russian Formalism: History, Doctrine* (3rd ed.), Yale University Press, New Haven